

Stavovi studenata prema pristupima osobama s invaliditetom i razina empatije - uloga studijskog programa

Prostran, Marko

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:623999>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za psihologiju

Preddiplomski sveučilišni studij psihologije (jednopedmetni)

Marko Prostran

**Stavovi studenata prema pristupima osobama s
invaliditetom i razina empatije – uloga studijskog
programa**

Završni rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za psihologiju

Preddiplomski sveučilišni studij psihologije (jednopedmetni)

Stavovi studenata prema pristupima osobama s invaliditetom i razina empatije – uloga studijskog programa

Završni rad

Student/ica:

Marko Prostran

Mentor/ica:

Prof. dr. sc. Ana Slišković

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Marko Prostran**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Stavovi studenata prema pristupima osobama s invaliditetom i razina empatije – uloga studijskog programa** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 29. rujna 2023.

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
SUMMARY	2
UVOD	3
<i>Invaliditet</i>	3
<i>Stavovi</i>	3
<i>Stavovi prema invaliditetu</i>	4
<i>Pristupi osobama s invaliditetom</i>	5
<i>Uloga studijskog programa</i>	6
<i>Empatija</i>	7
<i>Empatija s obzirom na studijski program</i>	8
<i>Odnos empatije i stavova prema osobama s invaliditetom</i>	8
CILJ	9
ISTRAŽIVAČKI PROBLEMI I HIPOTEZE	10
METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	11
<i>Sudionici</i>	11
<i>Mjerni instrumenti</i>	11
<i>Postupak</i>	12
REZULTATI	13
<i>Ispitivanje razina slaganja studenata s pristupima osobama s invaliditetom s obzirom na prirodu studijskog programa</i>	13
<i>Ispitivanje razlike u razini empatije između studenata s obzirom na prirodu studijskog programa</i>	14
<i>Ispitivanje razlike u razini empatije između studenata koji se slažu s tri različita teorijska modela pristupa osobama s invaliditetom</i>	15
RASPRAVA	16
ZAKLJUČCI	20
LITERATURA	20

Stavovi studenata prema pristupima osobama s invaliditetom i razina empatije - uloga studijskog programa

SAŽETAK

Osobe s invaliditetom predstavljaju posebno ranjivu društvenu skupinu s obzirom da njihova razina oštećenja kao i stavovi i predrasude društva mogu negativno utjecati na njihovu dobrobit. Prema tome, istraživanja stavova prema osobama s invaliditetom kao i konstrukata za koje se pokazalo da su povezani sa stavovima prema ovoj skupini, poput empatije i prirode studijskog programa, mogu pružiti uvid u percepciju društva prema ovoj društvenoj skupini. Tri su pristupa osobama s invaliditetom koji odražavaju stavove uzete u obzir – *model suosjećanja* prema kojem su osobe s invaliditetom žrtve svojih okolnosti, *medicinski model* prema kojem je invaliditet nešto urođeno i abnormalno te *društveni model ljudskih prava* koji naglašava potrebu stvaranja inkluzivnijeg društva. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati razlike u stavovima studenata prema teorijskim pristupima osobama s invaliditetom uz utvrđivanje razlika u razini empatije između studenata pomažućih i nepomažućih zanimanja i razlika u razini empatije s obzirom na slaganje s odgovarajućim pristupom osobama s invaliditetom. Istraživanje je provedeno putem online anketnog upitnika na prigodnom uzorku od 103 studenta Sveučilišta u Zadru pri čemu je bilo 65 studenata pomažućih i 38 studenta nepomažućih zanimanja. Sudionici su izražavali vlastito slaganje s jednom od tri tvrdnje pristupa osobama s invaliditetom kao mjera stavova te su ispunjavali skalu emocionalne empatije. Pokazalo se kako se s društvenim modelom ljudskih prava slaže 84.6% studenata pomažućih zanimanja i 81.6% studenata nepomažućih zanimanja. S tvrdnjom koja opisuje model suosjećanja složilo se 9.2% studenata pomažućih zanimanja i 10.5% studenata nepomažućih zanimanja. Konačno, 6.2% studenata pomažućih zanimanja se slaže s medicinski modelom i 7.9% studenata nepomažućih zanimanja. Nadalje, suprotno postavljenoj hipotezi, nije utvrđena razlika u razini empatije između studenata studijskih programa usmjerenih na pomažuća zanimanja i onih usmjerenih na nepomažuća zanimanja. Konačno, nije bilo razlike u razini empatije sudionika s obzirom na pristup osobama s invaliditetom s kojim su se složili unatoč očekivanim razlikama.

Ključne riječi: stavovi, invaliditet, empatija, studijski program

Students' attitudes towards the approaches to people with disabilities and the level of empathy - the role of the study program

SUMMARY

People with disabilities represent a particularly vulnerable social group, given that their level of impairment as well as the attitudes and prejudices of society can negatively affect their well-being. Therefore, research on attitudes towards people with disabilities as well as constructs that have been shown to be related to attitudes towards this group, such as empathy and the nature of the study program, can provide insight into society's perception of this social group. The three approaches to disabled people that reflect attitudes were considered – *the compassion model* according to which disabled people are victims of their circumstances, *the medical model* according to which disability is something innate and abnormal, and *the social model of human rights* that emphasizes the need to create a more inclusive society. The aim of this research was to examine the differences in students' attitudes towards the theoretical approaches to people with disabilities, while determining differences in the level of empathy between students of helping and non-helping professions and differences in the level of empathy regarding agreement with the appropriate approach to people with disabilities. The research was conducted through an online questionnaire on a convenient sample of 103 students at the University of Zadar, of which 65 were students in helping professions and 38 were students in non-helping professions. Participants expressed their own agreement with one of the three core statements of the approaches to persons with disabilities as a measure of attitudes and completed the emotional empathy scale. It was shown that 84.6% of students in helping professions and 81.6% of students in non-helping professions agree with the social model of human rights. 9.2% of students of helping professions and 10.5% of students of non-helping professions agreed with the statement describing the compassion model. Finally, 6.2% of students of helping professions agree with the medical model and 7.9% of students of non-helping professions. Furthermore, contrary to the hypothesis, no difference was found in the level of empathy between students of study programs focused on helping professions and those focused on non-helping professions. Finally, there was no difference in participants' level of empathy regarding the approach to people with disabilities they agreed with despite the expected differences.

Keywords: attitudes, disability, empathy, study program

UVOD

Invaliditet

Prema Zakonu o socijalnoj skrbi (2022, čl. 15, st. 11), osoba s invaliditetom je osoba koja ima „dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprječavati njezino puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima“. Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom (2006), invaliditet definira kao razvojni proces na kojeg utječu medicinske karakteristike osobe, fizičke prepreke u okolini te stavovi i predrasude društva što rezultira neravnopravnošću u odnosu na druge ljude. Drugim riječima, invaliditet je dijelom rezultat nepovoljnih karakteristika društva, ali mijenjanjem i prilagodbom društva, okoline, osiguravanjem pomagala i drugih oblika podrške može se ukloniti. Prema tome, zemlje potpisnice Konvencije, uključujući i Republiku Hrvatsku, obvezale su se osigurati i zaštititi temeljna ljudska prava za sve osobe s invaliditetom te promicati poštovanje njihovog urođenog dostojanstva.

Važnost dokumenata poput navedene Konvencije UN-a vidi se i u činjenici kako su osobe s invaliditetom često bile marginalizirane, a u očima društva promatrane kao drugačije te nerijetko odbacivane i stigmatizirane (Bogdan i Taylor, 1989). Unatoč društvenim promjenama koje su se odvijale kroz različita društveno-povijesna razdoblja, čak je i danas manji postotak obrazovanih i zaposlenih te veći postotak siromaštva u skupini osoba s invaliditetom naspram skupine osoba bez invaliditeta (Petek, 2010). Iz navedenog se može zaključiti kako društvo slabo napreduje u ostvarenju društvenih promjena koje teže ravnopravnosti i uključivanju osoba s invaliditetom. No, unatoč tome što se osobe s invaliditetom suočavaju s različitim preprekama u okolini, dio tih prepreka povezan je s stavovima koje društvo ima prema ovoj društvenoj skupini (Findler i sur., 2007) zbog čega je ispitivanje stavova potreban i bitan korak u poticanju razvoja inkluzivnijeg društva za osobe s invaliditetom.

Stavovi

Općenito, pojam stav odnosi se na hipotetski konstrukt, odnosno predispoziciju da se neki objekt procijeni na povoljan ili nepovoljan način (Eagly i Chaiken 1993; prema Schwarz, 2008), a ova se predispozicija ne može izravno uočiti i potrebno je zaključiti iz

odgovora pojedinaca na objekt stava. Ti se odgovori mogu kretati od otvorenog ponašanja (kao što je približavanje ili izbjegavanje objekta stava), eksplicitnih verbalnih izjava (npr. odgovori na pitanja o stavu) do prikrivenih odgovora, koji mogu biti izvan svijesti osobe (kao što su sitni izrazi lica i sl.). Prema trokomponentnom modelu stava, postoje tri temeljne komponente stava, a to su kognitivna, afektivna i ponašajna. Kognitivna se komponenta odnosi na naša uvjerenja i znanje o objektu stava, afektivna na osjećaje prema objektu stava, a ponašajna na akcije prema objektu stava (Hewstone i sur., 2008). Nadalje, smatra se kako su stavovi povezani s ponašanjem (Rathus, 2000), a jedan od klasičnih modela odnosa stavova i ponašanja je Teorija razložne akcije (vidi Fishbein i Ajzen, 1975; prema Hewstone i sur., 2008). Također, prema Hižman i suradnicima (2008), stavovi općenito, ali i prema svim manjinskim grupama, uključujući i osobe s invaliditetom, nisu dio biološkog nasljeđa, nego su stečeni kroz iskustvo i socijalizaciju. Ova činjenica upućuje na mogućnost utjecanja na stavove kroz persuaziju i različite intervencije koje bi za cilj imale oblikovanje pozitivnijih stavova prema osobama s invaliditetom.

Stavovi prema invaliditetu

Stavovi prema invaliditetu uključuju višedimenzionalnu evaluaciju ljudi, koja može biti povoljna, nepovoljna ili neutralna (Wang i sur., 2021). Brojne studije bavile su se utjecajima različitih stavova pa se pokazalo da pozitivni društveni stavovi rezultiraju prihvaćanjem i inkluzijom (Findler i sur., 2007) dok negativni stavovi mogu dovesti do niskih očekivanja, diskriminacije i marginalizacije osoba s invaliditetom (Kleintjes i sur., 2013). Tako se, na primjer, pokazalo kako dominantnost negativnih stavova prema osobama s invaliditetom kod zdravstvenih djelatnika može značajno utjecati na kvalitetu pružene pomoći ovoj skupini, odnosno pokazala se smanjena sklonost pružanja pomoći kao i odbijanje tretiranja ovakvih osoba (Alborz i sur., 2005). Također, neka istraživanja ukazuju na manju inkluziju osoba s invaliditetom na radnim mjestima (Burke i sur., 2013; Domzal i sur., 2008), ali i u znanstvenim istraživanjima poput medicinskih (Rios i sur., 2016). Prema podacima HZJZ-a iz 2019. godine o obrazovanju, oko 66% osoba s invaliditetom ili nema završenu osnovnu školu ili ima samo osnovnoškolsko obrazovanje što također ukazuje na manju inkluziju osoba s invaliditetom u sustavu obrazovanja u Hrvatskoj. Navedeno ukazuje na važnost problematike inkluzije osoba s invaliditetom jer su stavovi prema njihovoj inkluziji ujedno i odraz današnjeg stajališta društva prema osobama s invaliditetom.

Pristupi osobama s invaliditetom

Kako bi se dobio uvid u ono što oblikuje percepciju i ideje prema osobama s invaliditetom, u obzir se uzima nekoliko modela teškoća ili pristupa osobama s invaliditetom koji predstavljaju odraz stavova prema invaliditetu. Kako Smart (2004; prema Retief i Letšosa, 2018) navodi, ovi modeli, među ostalom, pružaju definicije invaliditeta, objašnjavaju kauzalne atribucije, određuju koje akademske discipline uče o osobama s invaliditetom te ujedno mogu biti i izvor predrasuda i diskriminacije. Prema Retief i Letšosa (2018), može se identificirati preko devet različitih modela teškoća, a u ovom se istraživanju naglasak stavlja na tri najčešća – *medicinski model*, *model suosjećanja* i *društveni model ljudskih prava* – s obzirom da prema nekim autorima predstavljaju tri glavne prakse u pristupu i liječenju invaliditeta (Tsai i Ho, 2010). Tako medicinski model promatra invaliditet kao nešto što se tiče pojedinca koji ima neki poremećaj tjelesnih funkcija i to je nešto urođeno i abnormalno (Retief i Letšosa, 2018). Takvog pojedinca treba liječiti i povratiti u stanje koje je najbliže “normalnom“, a od osobe s invaliditetom se očekuje da iskoristi pružene usluge i bude u ulozi pacijenta. Ovaj model promatra invaliditet na pretežito negativan način, kao tragediju za pojedinca i njegovu obitelj, a ovakvo stajalište je ujedno bilo i uzrok nekih neadekvatnih medicinskih postupaka provedenih na osobama s invaliditetom (Carlson, 2010; prema Retief i Letšosa, 2018). Stoga, prema medicinskom modelu, osoba s invaliditetom je ta koja se treba promijeniti, a ne uvjeti koji bi mogli pridonijeti teškoćama takvim osobama (Degener, 2016). Navedeno je evidentno i u medicinskih djelatnika koji se slažu s ovim modelom, a pokazuju sklonost tretiranja osoba isključivo u svjetlu problema koje treba riješiti, često ne uzimajući u obzir različite aspekte koji se odnose na život osobe u cjelini (Bricher, 2000). Međutim, Marks (2009) tvrdi da se invaliditet ne može razumjeti bez društvenog konteksta i ako se prihvati da se invaliditet nalazi ne samo u umu ili tijelu pojedinca, već i u odnosu između ljudi s određenim tjelesnim i/ili intelektualnim poteškoćama i njihovog društvenog okruženja, tada se veći fokus može staviti na ublažavanje invaliditeta kroz promjene u društvenim politikama, kulturi i institucionalnim praksama.

Nadalje, prema modelu suosjećanja, osobe s invaliditetom su žrtve svojih okolnosti i zbog toga ih treba žaliti (Retief i Letšosa, 2018). Na ovakvoj ideji zapravo se temelje i brojne dobrotvorne ustanove i akcije koje koriste emocionalnu moć straha, sažaljenja i krivnje kako bi prikupila sredstva za pogođene osobe, ali na ovakav su način također ovjekovječili

sliku osoba s invaliditetom kao ovisnih, ako ne i posve inferiornih (Tsai i Ho, 2010). Kada se pitalo pripadnike zajednice osoba s invaliditetom, većina gleda na model suosjećanja u vrlo negativnom svjetlu s obzirom da osobe s invaliditetom prikazuje kao bespomoćne, depresivne i ovisne o drugim ljudima, što se tiče skrbi i zaštite, pridonoseći očuvanju štetnih stereotipa i zabluda o osobama s invaliditetom (Seale, 2006; prema Retief i Letšosa, 2018).

Na kraju, usvajanjem Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom, nastaje još jedan model koji proizlazi iz društvenog modela teškoća, a to je društveni model ljudskih prava kojim se nastoje prevladati ograničenja medicinskog modela (Degener, 2016). Općenito, društveni model teškoća naglašava kako je invaliditet društveno konstruiran fenomen te da su potrebne društvene promjene, a ne samo prilagodba i rehabilitacija osoba s invaliditetom, u svrhu stvaranja inkluzivnijeg društva (Retief i Letšosa, 2018). Ovaj model primarno stavlja naglasak na inherentno dostojanstvo svake osobe bez isticanja medicinskih karakteristika osoba s invaliditetom (Degener, 2016). On stavlja pojedinca u središte svih odluka koje se njega tiču i, što je najvažnije, locira glavni “problem” izvan osobe i smješta ga u društvu. “Problem” invaliditeta prema ovom modelu proizlazi iz nedostatka odgovora države i civilnog društva na razlike koje proizlaze od invaliditeta osobe. Iz toga proizlazi da je država odgovorna za rješavanje društveno stvorenih prepreka kako bi osigurala puno poštivanje dostojanstva i jednakih prava svih osoba.

Uloga studijskog programa

Unutar područja ispitivanja stavova prema osobama s invaliditetom, izdvajaju se nalazi istraživanja koji sugeriraju da bi izbor studijskog programa na fakultetu također mogao biti povezan sa stavovima osobe o invaliditetu. Naime, studijske programe može se podijeliti s obzirom na objekt usmjerenosti odgovarajuće profesije pa se može govoriti o zanimanjima usmjerenima na pružanje skrbi i pomoći ljudima – tzv. pomažuća zanimanja poput psihologije, sestrinstva, socijalnog rada itd. i zanimanjima usmjerenima na objekte – tzv. nepomažuća zanimanja poput arheologije, ekonomije, prirodnih znanosti itd. (Žganec, 1999). Sukladno tome, Hodge i suradnici (1998; prema Seo i Chen, 2009) su utvrdili kako su studenti koji su diplomirali na programima kojima je cilj podizanje dobrobiti drugih imali višu razinu prihvaćanja osoba s invaliditetom od onih u znanstvenim i obrazovnim programima. Štoviše, nastavni planovi i programi fakulteta, kao što su specijalno obrazovanje, terapijska rekreacija, radna terapija i fizikalna terapija, koji stavljaju veliki

naglasak na pripremu studenata za izravan rad s osobama s invaliditetom, navodno imaju pozitivan utjecaj na stavove studenata (Folsom-Meek i sur., 1999; Hampton i Xiao, 2007; Wang i sur., 2003). Navedeno je evidentno u nalazima nekih istraživanja u kojima se, uspoređujući studente sestinstva, fizioterapije i radne terapije, utvrdilo da najmanje pozitivnih stavova imaju studenti sestinstva, dok su studenti radne terapije pokazali najpozitivnije stavove prema osobama s invaliditetom (Stachura i Garven, 2003; Tervo i Palmer, 2004). Preciznije, Stachura i Garven (2003) su utvrdili kako studenti fizioterapije imaju nešto negativnije stavove prema osobama s invaliditetom na prvoj godini studija dok su na trećoj godini iskazivali pozitivnije stavove. S druge strane, studenti radne terapije su na početku studija imali općenito pozitivne stavove, a na trećoj godini im se dodatno povećala pozitivnost stavova pa su autori sugerirali da na pozitivne stavove studenata radne terapije može utjecati pružanje točnih informacija o invaliditetu, česta interakcija s osobama s invaliditetom tijekom kliničke prakse te humanistička i holistička filozofija ugrađena u kurikulum. Također, zanimljiv je i nalaz istraživanja provedenog na kineskom sveučilištu gdje je bila jasna diferencijacija sudionika na one koji su trebali biti više osviješteni o osobama s invaliditetom – studenti rehabilitacijskog smjera – i one za koje se pretpostavljalo da su manje osviješteni – studenti ekonomskog smjera – te se pokazalo kako su značajno pozitivnije stavove imali studenti rehabilitacije u odnosu na studente ekonomije. Navedeno je vrijedilo samo za studente prve godine studija dok su studenti treće godine imali generalno pozitivne stavove (Chan i sur., 2002).

Empatija

Još jedan čimbenik koji se uzima u obzir u kontekstu istraživanja stavova prema manjinskim i stigmatiziranim skupinama je empatija. Empatija je bitna komponenta socijalne kognicije koja pridonosi našoj sposobnosti razumijevanja i adaptivnog odgovora na emocionalne doživljaje drugih, uspjehu u emocionalnoj komunikaciji i potiče prosocijalno ponašanje (Rathbone, 2013). Mogu se razlikovati dvije ključne dimenzije empatije – kognitivna i afektivna. Kognitivna se odnosi na razumijevanje emocionalnih i ostalih unutarnjih stanja drugih osoba dok afektivna podrazumijeva doživljavanje emocija na sličan ili identičan način kao i osoba prema kojoj smo empatični (Vuković i Bošnjaković, 2016). Prema nekim istraživanjima kognitivna empatija uspješnije predviđa ponašanje pomaganja (Marjanovic i Struthers, 2011) s obzirom da zauzimanje stajališta druge osobe omogućuje empatiziranje bez prevelike uznemirenosti dok emocionalna

empatija može biti povezana s emocionalnom uznemirenošću i osjećajem bespomoćnosti (Einolf, 2012).

Empatija s obzirom na studijski program

U kontekstu spomenute podjele studijskih programa na pomažuća i nepomažuća zanimanja, pokazalo se kako postoje razlike u razinama empatija između ovih grupa studenata. Kako je empatija poželjna karakteristika pojedinaca koji se bave pomažućim zanimanjima, s obzirom da empatičnost pomagača može pozitivno utjecati na njihove pacijente i klijente, ne iznenađuje kako je ovo područje potaklo interes kod istraživača. La Monica i suradnici (1987) su proučavali kakav je utjecaj empatije medicinskih sestara na razinu anksioznosti, depresije, hostilnosti i zadovoljstvo pruženom njegom pacijenata te se pokazalo kako viša razina empatije uistinu vodi manjoj anksioznosti, depresiji i većem zadovoljstvu pacijenata. U tom smislu, nekoliko je empirijskih istraživanja ukazalo na postojanje razlike u empatiji s obzirom na studijski program koji studenti pohađaju (Dimitrijević i sur., 2011; Greeno i sur., 2018). Tako Dimitrijević i suradnici (2011) navode kako studenti psihologije imaju viši koeficijent empatičnosti u odnosu na studente nepomažućih zanimanja (poput studenata kemije, matematike i sl.) te su uočili kako studenti psihologije pokazuju veću motiviranost i spremnost na rad s osobama s invaliditetom. S druge strane, Reynolds i Scott (2000) se u svom preglednom radu osvrću na istraživanja koja su se bavila ispitivanjem empatija kod pojedinaca zaposlenih u pomažućim zanimanjima te je generalni zaključak kako medicinske sestre, doktori medicine i ostali pomagači imaju značajno niže razine empatija nego što bi se očekivalo i slab uvid u tuđe osjećaje i stanja općenito. Kako osobe u pomažućim zanimanjima ujedno mogu biti u interakciji i s osobama s invaliditetom, ispitivanje razine empatije može biti ključno kako bi se utvrdila potencijalna potreba za intervencijama koje bi za cilj imale trening empatičnosti kod pomagača s obzirom na dokazane efekte empatije na dobrobit pacijenata pa tako i na osobe s invaliditetom.

Odnos empatije i stavova prema osobama s invaliditetom

U ovom dijelu daje se pregled empirijskih istraživanja kojima se nastojao ispitati odnos između razine empatije sudionika i njihovih stavova prema osobama s invaliditetom. Batson i suradnici (1997) ispitivali su kakav je odnos empatije i stavova sudionika prema

stigmatiziranim skupinama poput oboljelih od AIDS-a i beskućnika. Rezultati su pokazali kako je veća razina empatije vodila ka pozitivnijim stavovima prema navedenim skupinama. Također, Rathbone (2013) je ispitala odnos empatije i stavova prema osobama s invaliditetom te utvrdila kako postoji snažna pozitivna korelacija između empatije i pozitivnih stavova prema osobama s invaliditetom. Kako bi se potencijalno objasnio ovaj odnos, Batson i suradnici (1997) predlažu model kojim se objašnjava kako empatijski osjećaji mogu poboljšati stavove prema stigmatiziranoj skupini. Detaljnije, kada osoba usvoji perspektivu potrebitog pojedinca koji je član stigmatizirane skupine (zamišljanjem kako je ta osoba pogođena svojom situacijom), kod te osobe dolazi do pojačanih empatičnih osjećaja za tog pojedinca pa ti empatijski osjećaji dovode do percepcije povećanog vrednovanja dobrobiti osobe s teškoćom. Ako se osoba s određenom poteškoćom percipira kao pripadnik zajednice osoba s istim teškoćama, pojedinac koji formira stav prema toj osobi u konačnici generalizira pozitivnije stavove na zajednicu kojoj pripada osoba s teškoćom kao cjelinu, povećavajući pozitivna uvjerenja o toj grupi, osjećaje prema njoj i brigu za nju.

S obzirom da se pokazalo kako je uloga studijskog programa potencijalno bitan čimbenik kod istraživanja stavova prema osobama s invaliditetom kao i empatije, njihovo ispitivanje na uzorku studenata koji će potencijalno raditi s osobama s invaliditetom, s obzirom na prirodu njihovih zanimanja (npr. studenti psihologije, sestinstva itd.), kao i uvid u razlike u odnosu na studente nepomažućih zanimanja (npr. arheologija, pomorstvo itd.), može se pokazati korisnim. Nadalje, s obzirom na položaj osoba s invaliditetom u društvu te činjenicu da su stavovi prema inkluziji osoba s invaliditetom nedovoljno istražena tema, posebice u kontekstu ispitivanja slaganja određenih skupina s pristupima osobama s invaliditetom, jasna je potreba provedbe istraživanja na ovu temu.

CILJ

Cilj istraživanja je bio ispitati razlike u stavovima studenata pomažućih i nepomažućih zanimanja prema teorijskim pristupima osobama s invaliditetom uz utvrđivanje a) razlike u razini empatije između studenata pomažućih i nepomažućih zanimanja i b) razlike u razini empatije s obzirom na slaganje s odgovarajućim pristupom osobama s invaliditetom.

ISTRAŽIVAČKI PROBLEMI I HIPOTEZE

S obzirom na navedeni cilj, postavljeni su sljedeći istraživački problemi i hipoteze:

1. Ispitati s kojim se pristupom osobama s invaliditetom studenti studijskih programa usmjerenih na pomažuća zanimanja i onih usmjerenih na nepomažuća zanimanja u osnovi slažu – *modelom suosjećanja, medicinskim modelom ili društvenim modelom ljudskih prava* te ispitati razliku u navedenom između ove dvije skupine studenata.

H1: Prvi dio prvog problema ovog istraživanja je eksplorativno-deskriptivnog karaktera pa nije popraćen hipotezom, no u pogledu testiranja razlika, s obzirom na ranije nalaze i prirodu studijskih programa, može se pretpostaviti da će studenti pomagačkih smjerova biti skloniji *društvenom modelu ljudskih prava*, a manje skloni *medicinskom modelu* i *modelu suosjećanja* u odnosu na studente nepomagačkih smjerova.

2. Ispitati razliku u razini empatije između studenata studijskih programa usmjerenih na pomažuća zanimanja i onih usmjerenih na nepomažuća zanimanja.

H2: Za očekivati je višu razinu empatije u studenata studijskih programa usmjerenih na pomažuća zanimanja u odnosu na studente studijskih programa usmjerenih na nepomažuća zanimanja s obzirom na istraživanja koja podupiru ovakav smjer razlike (npr. Dimitrijević i sur., 2011; Greeno i sur., 2018).

3. Ispitati razlikuju li se u razini empatije studenti koji se slažu s tri različita teorijska modela pristupa osobama s invaliditetom.

H3: S obzirom na nalaze kako osobe s višim razinama empatije imaju i pozitivnije stavove prema stigmatiziranim skupinama, kao i prema osobama s invaliditetom

(npr. Batson i sur., 1997; Rathbone, 2013), može se očekivati viša razina empatije u sudionika koji imaju pozitivne stavove prema osobama s invaliditetom, odnosno koji se slažu sa sržnom tvrdnjom društvenog modela ljudskih prava, u odnosu na sudionike koji se slažu s ostala dva modela.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Sudionici

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku studenata Sveučilišta u Zadru ($N = 103$), različitih studijskih programa. Dobiveni se uzorak sastojao od 90 studentica (87.4%), 12 studenata (11.7%) i jedne osoba koja se nije izjasnila o svom spolu (1%). Dob sudionika varirala je između 19 i 37 godina s prosječnom dobi od 22 godine ($M = 22$, $SD = 2.30$). Od ukupnog broja sudionika, 71 student je bio na preddiplomskoj razini studija (68.9%), 31 student na diplomskoj razini studija (30.1%) i jedan student poslijediplomske razine studija (1%).

Nadalje, sudionici su podijeljeni u dvije skupine – studenti studijskih programa usmjerenih pomaganju drugima, tzv. pomažuća zanimanja (psihologija, pedagogija, sestrinstvo, rani i predškolski odgoj i obrazovanje, učiteljski studij, sociologija, teologija) i studenti studijskih programa usmjerenih na nepomažuća zanimanja (humanističke znanosti, kultura i turizam, menadžment, nautika i tehnologija pomorskog prometa, podvodne znanosti i tehnologije, održivo gospodarenje vodenim ekosustavima, informacijske znanosti, informacijske tehnologije, geografija). U prvoj skupini bilo je 65 studenata (63.1%), a drugu skupinu činilo je 38 studenta (36.9%).

Mjerni instrumenti

- 1) *Anketni upitnik* putem kojeg su se prikupljali sociodemografski podaci o spolu, dobi, studijskom programu i razini studija sudionika.
- 2) *Set od tri tvrdnje koje opisuju tri teorijska pristupa osobama s invaliditetom* – model suosjećanja, medicinski model i društveni model ljudskih prava – kao mjera

stavova prema osobama s invaliditetom (navedeni instrument primjenjuje se u UNICEF-ovim istraživanjima stavova prema djeci s teškoćama i osobama s invaliditetom te je sličan instrument korišten u hrvatskom istraživanju Ombla i sur., 2021). Sudionici su birali samo *jednu* tvrdnju koja je po njihovoj procjeni najbolje odražavala njihovo mišljenje, a tvrdnje su bile sljedeće:

1. „*Žao mi je osoba s invaliditetom, potrebna im je naša pomoć i financijska potpora kako bi se uklopili u društvo.*“ (Model suosjećanja)
2. „*Osobe s invaliditetom trebaju medicinske, rehabilitacijske i druge posebne usluge kako bi se uklopili u društvo.*“ (Medicinski model)
3. „*Potrebno je ukloniti fizičke prepreke u okolini, kao i one prepreke koje proizlaze iz predrasuda i stavova u društvenoj zajednici, kako bi se osobe s invaliditetom uklopile u društvo.*“ (Društveni model ljudskih prava)

- 3) *Skala emocionalne empatije* (Raboteg-Šarić, 1993) od 5 stupnjeva koja mjeri opći emocionalni odgovor na percipirana emocionalna iskustva drugih. Sadrži 19 tvrdnji, a najveći mogući rezultat (definiran kao suma procjena sudionika na svakoj čestici) je 76 bodova i označava najvišu razinu emocionalne empatije. Zadatak sudionika je da uz svaku tvrdnju (kao na primjer „*Rastužim se kad vidim bespomoćne ljude.*“) odredi svoj stupanj slaganja od 0 – *uopće se ne odnosi na mene* do 4 – *u potpunosti se odnosi na mene*. Pouzdanost mjernog instrumenta u ovom istraživanju, izražena kao Cronbachov alfa koeficijent, iznosila je $\alpha = .86$ što sugerira zadovoljavajuću i vrlo dobru unutarnju konzistenciju (Cortina, 1993).

Postupak

Ispitivanje je provedeno on-line putem anketnog upitnika formuliranog korištenjem platforme Google obrasci koji je sadržavao navedene mjerne instrumente. Upitnik je bio postavljen u obliku objave na društvenoj mreži Facebook unutar studentske grupe Sveučilišta u Zadru početkom ožujka 2022. godine te je prikupljanje podataka završeno u svibnju iste godine. Sudionicima je unutar upitnika dana sljedeća uputa: „*Pred Vama se nalazi upitnik za čije je popunjavanje potrebno oko pet minuta. Vaše sudjelovanje u istraživanju u potpunosti je dobrovoljno i anonimno te u bilo kojem trenutku možete*

odustati od rješavanja upitnika. Dobiveni podaci obrađivat će se na grupnoj razini te se ni na koji način ne mogu povezati s Vama.“ Istraživanje je odobreno od strane Etičkog povjerenstva Odjela za psihologiju Sveučilišta u Zadru.

REZULTATI

Ispitivanje razina slaganja studenata s pristupima osobama s invaliditetom s obzirom na prirodu studijskog programa

U svrhu odgovora na *prvi istraživački problem*, izračunati su postoci i odgovarajuće frekvencije slaganja sudionika s tvrdnjama vezanih uz teorijske pristupe osobama s invaliditetom – modelom suosjećanja, medicinskim modelom i društvenim modelom ljudskih prava – s obzirom na prirodu studijskog programa sudionika – pomažuća i nepomažuća zanimanja (Tablica 1). Iz dobivenih podataka je vidljivo kako se velika većina studenata slaže s društvenim modelom ljudskih prava, preciznije 84.6% studenata pomažućih zanimanja i 81.6% studenata nepomažućih zanimanja. Što se tiče slaganja studenata s modelom suosjećanja, iz dobivenih rezultata je vidljivo kako se 9.2% studenata pomažućih zanimanja slaže s tvrdnjom vezanom za navedeni model dok se 10.5% studenata nepomažućih zanimanja slaže s istim. Nadalje, 6.2% studenata pomažućih zanimanja se slaže s medicinski modelom i 7.9% studenata nepomažućih zanimanja.

Tablica 1 Prikaz frekvencija i postotaka slaganja sudionika s tvrdnjama vezanih uz teorijske pristupe osobama s invaliditetom s obzirom na prirodu studijskog programa sudionika ($N = 103$)

Tvrdnja	Priroda studijskog programa	<i>f</i>	%
Žao mi je osoba s invaliditetom, potrebna im je naša pomoć i financijska potpora kako bi se uklopili u društvo. (Model suosjećanja)	Pomažuća zanimanja	6	9.2
	Nepomažuća zanimanja	4	10.5
Osobe s invaliditetom trebaju medicinske, rehabilitacijske i druge posebne	Pomažuća zanimanja	4	6.2

usluge kako bi se uklopili u društvo. (Medicinski model)	Nepomažuća zanimanja	3	7.9
Potrebno je ukloniti fizičke prepreke u okolini, kao i one prepreke koje proizlaze iz predrasuda i stavova u društvenoj zajednici, kako bi se osobe s invaliditetom uklopile u društvo. (Društveni model ljudskih prava)	Pomažuća zanimanja	55	84.6
	Nepomažuća zanimanja	31	81.6

Dodatno je proveden 2x3 hi-kvadrat test kako bi se ispitalo postoji li statistički značajna razlika u frekvencijama slaganja s pojedinim modelom između studenata pomažućih i nepomažućih zanimanja te podaci ukazuju da nema statistički značajne razlike ($X^2 (df = 2, N = 103) = 0.17, p = .91$).

Ispitivanje razlike u razini empatije između studenata s obzirom na prirodu studijskog programa

Kako bi se odgovorilo na *drugi problem*, prije provedbe statističke analize, izračunati su deskriptivni parametri (aritmetička sredina, standardna devijacija, raspon rezultata), vrijednosti koeficijenta asimetričnosti i spljoštenosti za varijablu empatije (Tablica 2) te je proveden Levene-ov test za provjeru homogenosti varijanci ($F (1,101) = 0.15, p = .70$).

Tablica 2 Deskriptivni parametri (aritmetička sredina, standardna devijacija, raspon rezultata) i vrijednosti koeficijenta asimetričnosti i spljoštenosti za varijablu empatije ($N = 103$)

Razina empatije	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>Asimetričnost</i>	<i>Spljoštenost</i>
Sudionika pomažućih zanimanja	63.35	7.89	28.00	76.00	-1.60	5.19
Sudionika nepomažućih zanimanja	62.47	7.59	48.00	76.00	-0.10	-0.80

S obzirom da su koeficijenti asimetričnosti i spljoštenosti unutar prihvatljivih intervala od -2 do +2 za asimetričnost i od -7 do +7 za spljoštenost (Byrne, 2010), odnosno nisu utvrđena odstupanja od normalne distribucije (vidi Tablicu 2), te rezultati Levene-ovog

testa ukazuju na homogenost varijanci, kako bi se ispitala značajnost razlike u razini empatije između studenata studijskih programa usmjerenih na pomažuća zanimanja i onih usmjerenih na nepomažuća zanimanja, primijenjen je t-test za nezavisne uzorke čiji su rezultati prikazani u Tablici 3.

Tablica 3 Rezultat t-testa za nezavisne uzorke za ispitivanje razlike u razini empatije između studenata studijskih programa usmjerenih na pomažuća zanimanja i onih usmjerenih na nepomažuća zanimanja ($N = 103$)

	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Razina empatije	0.55	101	.58

Analizom nije utvrđena statistički značajna razlika u razini empatije između studenata studijskih programa usmjerenih na pomažuća zanimanja i onih usmjerenih na nepomažuća zanimanja (Tablica 3).

Ispitivanje razlike u razini empatije između studenata koji se slažu s tri različita teorijska modela pristupa osobama s invaliditetom

Prije provedbe odgovarajuće analize, kako bi se odgovorilo na *treći problem*, izračunati su deskriptivni parametri (aritmetička sredina i standardna devijacija) za razinu empatije s obzirom na slaganje sudionika s teorijskim pristupima osobama s invaliditetom (Tablica 4), kao i Levene-ov test za provjeru homogenosti varijanci ($F(2,100) = 0.51, p = .76$).

Tablica 4 Deskriptivni parametri (aritmetička sredina i standardna devijacija) i vrijednosti koeficijenta asimetričnosti i spljoštenosti za razinu empatije s obzirom na slaganje sudionika s teorijskim pristupima osobama s invaliditetom ($N = 103$)

Razina empatije s obzirom na slaganje s	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Asimetričnost</i>	<i>Spljoštenost</i>
Modelom suosjećanja	10	61.90	5.53	-0.06	-1.26
Medicinskim modelom	7	61.57	7.37	0.28	-2.64
Društvenim modelom ljudskih prava	86	63.28	8.04	-1.21	3.22

Provedbom Levene-ovog testa utvrđena je homogenost varijanci te koeficijenti asimetričnosti i spljoštenosti ukazuju na normalnu distribuciju podataka. Kako su zadovoljeni preduvjeti za primjenu parametrijskih postupaka, provedena je jednosmjerna ANOVA za nezavisne uzorke kako bi se ispitalo postoji li razlika u razini empatije između studenata koji se slažu s tri različita teorijska modela pristupa osobama s invaliditetom (Tablica 5).

Tablica 5 Rezultati jednosmjerne analize varijance za nezavisne uzorke provedene u svrhu ispitivanja razlike u razini empatije između studenata koji se slažu s tri različita teorijska modela pristupa osobama s invaliditetom ($N = 103$)

	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Razina empatije	0.27	2/100	.76

Iz Tablice 5 je vidljivo kako nema statistički značajne razlike u razini empatije sudionika s obzirom na pristup osobama s invaliditetom s kojim su se složili.

RASPRAVA

Provedeno istraživanje usmjereno je na ispitivanje stavova prema teorijskim pristupima osobama s invaliditetom te razine empatije kod studenata, pri čemu je u obzir uzeta podjela studijskih programa na tzv. pomagačka i nepomagačka usmjerenja. S obzirom da stavovi prema inkluziji i razina empatije oblikuju ponašanja poput pružanja pomoći, njihovo ispitivanje ključno je za pokretanje društvenih promjena u svrhu stvaranja inkluzivnijeg i ravnopravnijeg društva za sve njegove članove. Ipak, kod nekih je skupina ljudi ispitivanje stavova prema osobama s invaliditetom ključno jer upravo te skupine mogu utjecati na njihovu kvalitetu života, a jedni od njih su upravo studenti, stoga se ovo istraživanje usmjerilo na ispitivanje konkretne problematike na studentima Sveučilišta u Zadru.

Prvi problem istraživanja bio je ispitati s kojim se pristupom osobama s invaliditetom studenti u osnovi slažu – modelom suosjećanja, medicinskim modelom ili društvenim modelom ljudskih prava – pri čemu je testirana razlika između studenata studijskih programa usmjerenih na pomažuća zanimanja (npr. psihologija, sestrinstvo itd.) i onih usmjerenih na nepomažuća zanimanja (npr. arheologija, pomorstvo itd.), koja nije

utvrđena. Pokazalo se kako se velika većina studenata slaže s društvenim modelom ljudskih prava, odnosno 84.6% studenata pomažućih zanimanja i 81.6% studenata nepomažućih zanimanja. Što se tiče slaganja studenata s modelom suosjećanja, 9.2% studenata pomažućih zanimanja i 10.5% studenata nepomažućih zanimanja slaže s tvrdnjom vezanom za navedeni model. Nadalje, 6.2% studenata pomažućih zanimanja se slaže s medicinski modelom i 7.9% studenata nepomažućih zanimanja. U nekim se dosadašnjim kvantitativnim istraživanjima koja su ispitivala razlike u stavovima između studenata studijskih programa usmjerenih na pomažuća i nepomažuća zanimanja pokazalo kako su studenti koji su diplomirali na programima kojima je cilj podizanje dobrobiti drugih imali višu razinu prihvaćanja osoba s invaliditetom od onih u znanstvenim i obrazovnim programima (Hodge i sur., 1998; prema Seo i Chen, 2009). Nadalje, nastavni planovi i programi fakulteta koji stavljaju veliki naglasak na pripremu studenata za izravan rad s osobama s invaliditetom imaju pozitivan utjecaj na stavove studenata (Folsom-Meek i sur., 1999; Hampton i Xiao, 2007; Wang i sur., 2003). Ipak, u ovom je istraživanju, s obzirom na frekvencije slaganja sudionika s odgovarajućim modelima (vidi Tablicu 1), velika većina studenata i pomažućih i nepomažućih zanimanja iskazivala pozitivnije stavove koji proizlaze iz slaganja s društvenim modelom ljudskih prava. Potencijalno objašnjenje općenito pozitivnijih stavova studenata Sveučilišta u Zadru prema osobama s invaliditetom može se pronaći u nalazima nekih istraživanja koja upućuju na spolne razlike u stavovima prema stigmatiziranim skupinama (osobama s invaliditetom, homoseksualcima itd.) koja idu u prilog pozitivnijih stavova žena u odnosu na muškarce (Hampton i Xiao, 2007; Smith i sur., 2016). Dakle, s obzirom da su većinu uzorka činile studentice, moguće je kako je struktura uzorka utjecala na veće slaganje s tvrdnjom koja opisuje društveni model ljudskih prava, a manje slaganje s modelom suosjećanja i medicinskim modelom i u skupini pomažućih i nepomažućih zanimanja. Nadalje, moguće je i kako su se na istraživanje odazvali upravo oni studenti koji imaju pozitivnije stavove prema ispitivanoj skupini što je dodatno moglo utjecati na dobivene rezultate.

Drugi problem istraživanja bio je ispitati razliku u razini empatije između studenata pomažućih i nepomažućih zanimanja. Očekivala se viša razina empatije u studenata studijskih programa usmjerenih na pomažuća zanimanja u odnosu na studente studijskih programa usmjerenih na nepomažuća zanimanja. Međutim, pokazalo se kako nema razlike u razini empatije između navedenih skupina studenata, pa je stoga ova hipoteza odbačena. Ovakvi rezultati nisu u skladu s dosadašnjim istraživanjima u kojima su utvrđene razlike u

empatiji s obzirom na studijski program koji studenti pohađaju (Dimitrijević i sur., 2011; Greeno i sur., 2018). Preciznije, Dimitrijević i suradnici (2011) navode kako studenti psihologije imaju viši *koeficijent empatičnosti* u odnosu na studente nepomažućih zanimanja (poput studenata kemije, matematike i sl.). S druge strane, neka istraživanja na uzorku sudionika pomažućih profesija sugeriraju kako pomagači imaju niže razine empatija nego što bi se očekivalo i slab uvid u tuđe osjećaje i stanja općenito (Reynolds i Scott, 2000). Prema tome, postoje dokazi o nešto nižim razinama empatije u pomagača nego što bi se to očekivalo, kao što je i slučaj u ovom istraživanju, međutim i dalje je otvoreno pitanje za raspravu koja bi bila očekivana razina. Nadalje, moguće objašnjenje rezultata može se pronaći u podatku kako žene imaju više razine empatija u odnosu na muškarce s obzirom da je jedan od najraširenijih stereotipa u društvu da su žene brižnije, usmjerene na ljude i empatičnije od muškaraca (Rueckert i sur., 2011). Stoga, moguće je da u situacijama kada je jasno da se procjenjuje empatija, žene smatraju da moraju odgovoriti s više empatije, dok muškarci osjećaju da moraju odgovoriti s manje empatije kako bi se prilagodili rodnim ulogama. Budući da su većinu uzorka ovog istraživanja činile upravo žene, odnosno i u skupini pomažućih i nepomažućih zanimanja bio je dominantan broj sudionica, moguće je kako su generalno bile empatičnija populacija pa je varijabla spola mogla imati utjecaja na konačni rezultat na što impliciraju i prosječne vrijednosti razine empatije obje skupine koje su prilično visoke (vidi Tablicu 2; uzimajući u obzir da je najviši mogući rezultat na skali empatije 76). U konačnici, ne smije se zanemariti činjenica kako i dalje postoji veliko neslaganje oko operacionalizacije konstrukta empatije te se koriste različite mjere empatija u različitim istraživanjima stoga postoji određena indikacija za oprezom.

Treći problem bio je ispitati razlikuju li se u razini empatije studenti koji se slažu s tri različita teorijska modela pristupa osobama s invaliditetom. Pretpostavljala se viša razina empatije u sudionika koji imaju pozitivne stavove prema osobama s invaliditetom te se slažu sa sržnom tvrdnjom društvenog modela ljudskih prava u odnosu na sudionike koji se slažu s ostala dva modela, međutim analizom nije utvrđen pretpostavljen odnos, stoga je i treća hipoteza odbačena. Naime, dosadašnja su istraživanja pokazala povezanost mjera empatija i stavova prema stigmatiziranim skupinama poput oboljelih od AIDS-a i beskućnika (Batson i sur., 1997) i prema osobama s invaliditetom (Batson i sur., 2002; Rathbone, 2013). Tako je pronađeno da pojedinci s višim razinama empatija ujedno imaju i pozitivnije stavove prema društvenim skupinama koje su često iz specifičnih razloga

stigmatizirane. Međutim, valja naglasiti kako ne postoji mnogo istraživanja koja su ispitivala ovaj odnos, posebice kada se radi o korištenju mjera stavova poput jedinstvene mjere koja je korištena u ovom istraživanju, stoga nije moguća direktna usporedba rezultata. Također, navedena su istraživanja korelacijska dok je ovo istraživanje, s obzirom na prirodu varijabli, ograničeno što se tiče odabira statističkih postupaka i provjere odnosa povezanosti među ispitivanim varijablama. Prema tome, treba razmotriti neke nedostatke koji proizlaze iz statističkog postupka i uzorka korištenog u ovom istraživanju kao potencijalna objašnjenja rezultata. Naime, kako bi se odgovorilo na istraživački problem, provedena je analiza varijance, međutim broj sudionika u svakoj skupini se značajno razlikovao (Tablica 4), stoga je moguće iskrivljenje rezultata. Uz navedeno, ovakva analiza ne dopušta zaključak o uzroku, odnosno smjeru odnosa ispitivanih varijabli, stoga treba biti oprezan pri interpretaciji rezultata. Također, kao što je ranije naglašeno, većinu sudionika istraživanja činile su žene, studentice studijskih programa usmjerenih pomaganju drugima, koje općenito imaju više razine empatija (Rueckert i sur., 2011). Dakle, moguće je kako je spol i u ovom slučaju bio ključna varijabla zbog čega je razina empatije bila općenito viša neovisno o povoljnosti stavova.

U konačnici, treba uzeti u obzir neke nedostatke istraživanja, počevši od karakteristika uzorka. Naime, uzorak ovog istraživanja je bio prilično homogen s obzirom da je uključivao u najvećoj mjeri studentice studijskih programa usmjerenih na pomažuća zanimanja, stoga je nemoguće dobivene rezultate generalizirati na opću populaciju studenata Sveučilišta u Zadru. Također, s obzirom da je uzorak bio prigodan, moguće je da su se na istraživanje odazvali pojedinci koji su pristrani prema predmetu istraživanja, odnosno oni koji već imaju pozitivnije stavove prema osobama s invaliditetom.

Nadalje, važno je spomenuti i moguću socijalnu poželjnost odgovora. S obzirom da je predmet istraživanja socijalno osjetljiva tema te se radilo o društvenoj skupini koja je posebno ranjiva i prema kojoj se očekuje veće suosjećanje i prihvaćanje, postoji vjerojatnost pritiska ovakvog očekivanja na odgovore sudionika.

Uz navedeno, postoje i nedostaci vezani uz sam postupak mjerenja i mjerne instrumente. Online provedba istraživanja dolazi sa svojim nedostacima poput nemogućnosti elaboracije anketnih pitanja. Korištena mjera stavova također ima određene nedostatke, odnosno ne pruža dublji uvid u stavove sudionika pa bi bilo korisno upotrijebiti i stupnjeve slaganja sudionika s pojedinim tvrdnjama. S druge strane, korištena mjera empatije uključuje samo emocionalnu komponentu empatije, a s obzirom na činjenicu da

struktura stavova sadrži i emocionalnu i kognitivnu komponentu, bilo bi poželjno uključiti mjeru empatije koja također obuhvaća oba faktora.

Unatoč nedostacima, ovo je istraživanje pružilo određeni uvid u stavove studenata Sveučilišta u Zadru te se može zaključiti kako studenti imaju prilično povoljne stavove prema osobama s invaliditetom što je svakako podatak koji ohrabruje i pruža pozitivna očekivanja prema ophođenju studenata u svojim budućim zanimanjima prema ovoj društvenoj skupini, posebice jer se uglavnom radi o studentima pomažućih zanimanja.

ZAKLJUČCI

- 1) Slaganje s društvenim modelom ljudskih prava iskazalo je 84.6% studenata pomažućih zanimanja i 81.6% studenata nepomažućih zanimanja. S tvrdnjom koja opisuje model suosjećanja složilo se 9.2% studenata pomažućih zanimanja i 10.5% studenata nepomažućih zanimanja. Konačno, 6.2% studenata pomažućih zanimanja se slaže s medicinski modelom i 7.9% studenata nepomažućih zanimanja. Razlika između dvije skupine studenata u slaganju s trima modelima nije statistički značajna.
- 2) Nije utvrđena statistički značajna razlika u razini empatije između studenata studijskih programa usmjerenih na pomažuća zanimanja i onih usmjerenih na nepomažuća zanimanja.
- 3) Nema statistički značajne razlike u razini empatije sudionika s obzirom na pristup osobama s invaliditetom s kojim su se složili.

LITERATURA

- Alborz, A., McNally, R. i Glendinning, C. (2005). Access to health care for people with learning disabilities in the UK: mapping the issues and reviewing the evidence. *Journal of Health Services Research & Policy*, 10(3), 173-182. <https://doi.org/10.1258/1355819054338997>
- Batson, C. D., Chang, J., Orr, R. i Rowland, J. (2002). Empathy, attitudes, and action: Can feeling for a member of a stigmatized group motivate one to help the group?. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(12), 1656-1666. <https://doi.org/10.1177/014616702237647>
- Batson, C. D., Polycarpou, M. P., Harmon-Jones, E., Imhoff, H. J., Mitchener, E. C., Bednar, L. L., Klein, T. R. i Highberger, L. (1997). Empathy and attitudes: Can

- feeling for a member of a stigmatized group improve feelings toward the group? *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(1), 105–118. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.72.1.105>
- Bogdan, R. i Taylor, S. J. (1989). Relationships with severely disabled people: The social construction of humanness. *Social Problems*, 36(2), 135–148. <https://doi.org/10.1525/sp.1989.36.2.03a00030>
- Bricher, G. (2000). Disabled people, health professionals and the social model of disability: Can there be a research relationship?. *Disability & Society*, 15(5), 781–793. <https://doi.org/10.1080/713662004>
- Burke, J., Bezyak, J., Fraser, R. T., Pete, J., Ditchman, N. i Chan, F. (2013). Employers' attitudes towards hiring and retaining people with disabilities: A review of the literature. *The Australian Journal of Rehabilitation Counselling*, 19(1), 21–38. <https://doi.org/10.1017/jrc.2013.2>
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. New York: Routledge.
- Chan, C. C., Lee, T., Yuen, H. K. i Chan, F. (2002). Attitudes towards people with disabilities between Chinese rehabilitation and business students: An implication for practice. *Rehabilitation Psychology*, 47(3), 324–338. <https://doi.org/10.1037/0090-5550.47.3.324>
- Cortina, J. M. (1993). What is coefficient alpha? An examination of theory and applications. *Journal of applied psychology*, 78(1), 98–104. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.78.1.98>
- Degener, T. (2016). Disability in a human rights context. *Laws*, 5(3), 35–59. <https://doi.org/10.3390/laws5030035>
- Dimitrijević, A., Hanak, N. i Milojević, S. (2011). Psihološke karakteristike budućih pomagača: empatičnost i vezanost studenata psihologije. *Psihologija*, 44(2), 97–115. <https://doi.org/10.2298/PSI1102097D>
- Domzal, C., Houtenville, A. i Sharma, R. (2008). *Survey of employer perspectives on the employment of people with disabilities: Technical report*. Office of Disability Employment Policy, Department of Labor. Preuzeto s: <https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/odep/research/surveyemployerperspectiveemploymentpeopledisabilities.pdf>
- Einolf, C. J. (2012). Is cognitive empathy more important than affective empathy? A response to “who helps natural-disaster victims?”. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 12(1), 268–271. <https://doi.org/10.1111/j.1530-2415.2012.01281.x>
- Findler, L., Vilchinsky, N. i Werner, S. (2007). The multidimensional Attitudes Scale toward persons with disabilities (MAS): Construction and validation. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50(3), 166–176. <https://doi.org/10.1177/00343552070500030401>
- Folsom-Meek, S. L., Nearing, R. J., Groteluschen, W. i Krampf, H. (1999). Effects of academic major, gender, and hands-on experience on attitudes of preservice professionals. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 16(4), 389–403. <https://doi.org/10.1123/APAQ.16.4.389>

- Greeno, E. J., Ting, L. i Wade, K. (2018). Predicting empathy in helping professionals: Comparison of social work and nursing students. *Social Work Education*, 37(2), 173-189. <https://doi.org/10.1080/02615479.2017.1389879>
- Hampton, N. Z. i Xiao.F. (2007). Attitudes toward people with developmental disabilities in Chinese and American students: The role of cultural values, contact, and knowledges. *Journal of Rehabilitation*, 73(4), 23-32. <https://doi.org/10.5507/euj.2012.003>
- Hewstone, M., Stroebe, W. i Jonas, K. (Ur.). (2008). *Introduction to social psychology* (4th ed.). Blackwell Publishing.
- Hižman, E. N., Leutar, Z. i Kancijan, S. (2008). Stavovi građana prema osobama s invaliditetom u Hrvatskoj u usporedbi s Europskom unijom. *Socijalna ekologija Zagreb*, 17(1), 71-93. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/26807>
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2019). *Izvjješće o osobama s invaliditetom u Republici Hrvatskoj*. Preuzeto s: <https://www.hzjz.hr/periodicne-publikacije/izvjesce-o-osobama-s-invaliditetom-u-republici-hrvatskoj-stanje-05-2019/>
- Kleintjes, S., Lund, C. i Swartz, L. (2013). Barriers to the participation of people with psychosocial disability in mental health policy development in South Africa: a qualitative study of perspectives of policy makers, professionals, religious leaders and academics. *BMC International Health and Human Rights*, 13(1), 1-10. <https://doi.org/10.1186/1472-698X-13-17>
- Marjanovic Z. i Struthers G. (2011). "Who Helps Natural-Disaster Victims? Assessment of Trait and Situational Predictors". *Analyses of Social Issues and Public Policy*. 12(1), 245–267. <https://doi.org/10.1111/j.1530-2415.2011.01262.x>
- Marks, D. (1997). Models of disability. *Disability and Rehabilitation*, 19(3), 85-91. <https://doi.org/10.3109/09638289709166831>
- Ombla, J., Sliškočić, A., Nikolić Ivanišević, M., Tokić, A. i Vidaković, M. (2021). Pristupi inkluziji djece s teškoćama u razvoju - Stavovi punoljetnih građana Republike Hrvatske [Neobjavljeni manuskript]. Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru.
- Petek, A. (2010). Transformacija politike prema osobama s invaliditetom u Hrvatskoj: analiza ciljeva. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 7(1), 101-121. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/64017>
- Rathbone, L. (2013). *An analysis of student's attitudes towards people with disabilities* [Završni rad, Dublin Business School]. DBS eSource. Preuzeto s: <http://hdl.handle.net/10788/1633>
- Rathus, S. A. (2000). *Temelji psihologije*. Naklada Slap
- Retief, M. i Letšosa, R. (2018). Models of disability: A brief overview. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, 74(1), a4738. <https://doi.org/10.4102/hts.v74i1.4738>
- Reynolds, W. J. i Scott, B. (2000). *Do nurses and other professional helpers normally display much empathy?* *Journal of Advanced Nursing*, 31(1), 226–234. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.2000.01242.x>
- Rios, D., Magasi, S., Novak, C. i Harniss, M. (2016). Conducting accessible research: including people with disabilities in public health, epidemiological, and outcomes studies. *American Journal of Public Health*, 106(12), 2137-2144. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2016.303448>

- Rueckert, L., Branch, B. i Doan, T. (2011). Are Gender Differences in Empathy Due to Differences in Emotional Reactivity?. *Psychology*, 2, 574-578. <https://doi.org/10.4236/psych.2011.26088>
- Sarver, V. T. (1983). Ajzen and Fishbein's "theory of reasoned action": A critical assessment. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 13(2), 155–163. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1983.tb00469.x>
- Schwarz, N. (2008). Attitude measurement. U W. D. Crano i R. Prislin (Ur.), *Attitudes and attitude change* (str. 41–60). Psychology Press.
- Seo, W. (S.) i Chen, R. K. (2009). Attitudes of college students towards people with disabilities. *Journal of Applied Rehabilitation Counseling*, 40(4), 3–8. <https://doi.org/10.1891/0047-2220.40.4.3>
- Smith, C.T., Shepperd, J.A., Miller, W.A. i Graber, J.A. (2016). Perspective taking explains gender differences in late adolescents' attitudes toward disadvantaged groups. *Journal of Youth and Adolescence*, 45, 1283–1293. <https://doi.org/10.1007/s10964-015-0376-z>
- Stachura, K., & Garven, F. (2003). Comparison of occupational therapy and physiotherapy students' attitudes towards people with disabilities. *Physiotherapy*, 89(11), 653-664. [https://doi.org/10.1016/S0031-9406\(05\)60098-3](https://doi.org/10.1016/S0031-9406(05)60098-3)
- Tervo, R. C. i Palmer, G. (2004). Health professional student attitudes towards people with disability. *Clinical rehabilitation*, 18(8), 908-915. <https://doi.org/10.1191/0269215504cr820oa>
- Tsai, I. L. i Ho, M. S. (2010). An institutionalist explanation of the evolution of Taiwan's disability movement: From the charity model to the social model. *Journal of Current Chinese Affairs*, 39(3), 87-123. <https://doi.org/10.1177/186810261003900304>
- UN (2006). *Konvencija o pravima osoba s invaliditetom*. Preuzeto s: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html#Fulltext> (15.12.2021.)
- UNICEF (2018). *Follow-up survey on knowledge, attitudes, practices toward inclusion of children with disabilities*. Skopje: UNICEF. Preuzeto s: <https://www.unicef.org/northmacedonia/media/3181/file> (15.12.2021.)
- Vuković, D. i Bošnjaković, J. (2016). Empatija, suosjećanje i milosrđe: psihološke i teološkeperspektive. *Bogoslovskasmotra*, 86(3), 731-756. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/170885>
- Wang, M. H., Thomas, K. R., Chan, F. i Cheing, G. (2003). A conjoint analysis of factors influencing American and Taiwanese college students' preferences for people with disabilities. *Rehabilitation Psychology*, 48(3), 195-201. <https://doi.org/10.1037/0090-5550.48.3.195>
- Wang, Z., Xu, X., Han, Q., Chen, Y., Jiang, J. i Ni, G. X. (2021). Factors associated with public attitudes towards persons with disabilities: a systematic review. *BMC Public Health*, 21(1), 1-15. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11139-3>
- Zakon o socijalnoj skrbi (2022). *Narodne novine*, 18/22, 46/22, 119/22
- Žganec, N. (1999). Etika pomažućih profesija-primjer socijalnog rada. *Ljetopis socijalnog rada*, 6(1), 17-27. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/198542>